

Spot en lof der zothed

(Strijd om een levensideaal in de Griekse oudheid)

Als een wervelwind, die oude takken afrukt, maar lucht en licht doet toestromen aan jonge loten tot krachtige groei, brak aan het eind van de 5e eeuw v. Chr. een strijd uit in de Griekse geesteswereld, die oude geldigheden deed wankelen op hun basis, doch aan nieuwe normen het aanzijn gaf tot een eeuwenlang bestaan. De geschiedenis en de zin van tradities werden ontleed door moedige en scherpredenerende denkers, bij wie twijfel was gerezen omtrent het recht op het gezag, dat allerlei normatieve begrippen en maatschappelijke instellingen genoten. Hun kritiek betrof de grondslagen van de godenverering, van de moraal, van de sociale en politieke orde. De waarde van vroomheid, zede, wet, staat, vaderland, adeldom en slavernij kwam op het spel te staan! Het radicale individualisme en negativisme, die sommigen van de genoemde denkers propageerden, kon zéér gevaarlijk worden. Vooral voor het jonge geslacht, vooral ook in oorlogstijd en in perioden van economische nood. Daarom kon de uitdaging, die in de nieuwe leringen besloten lag, niet onbeantwoord blijven. De behandeling van een episode uit deze in grote lijnen aangeduide worsteling betreft niet een historische curiositeit. Zij raakt levensbeginselen waarover het debat, wat het Westen aangaat, in Griekenland is geopend en voortduurt tot in het heden. Een der vele bewijzen voor onze innige verbondenheid met onze Griekse geestelijke voorouders.

Om duidelijker te laten zien, waarom het ging in de bovengenoemde strijd, kies ik dus één episode. Het materiaal leveren in hoofdzaak twee Platonische dialogen: de Gorgias en de beroemde Republiek. De deelnemers aan die gesprekken behandelen o.a. de vraag omtrent het ware geluk, de eudaimonia. Sommige partners beweren, dat het geluk bestaat in volledige bevrediging van instincten, begeerten en drijfven. Middelen tot het bereiken van deze geluksstaat vormen het bezit van macht en geld, succes op materiëel gebied, eer en aanzien in de wereld. Middelen, die de waarlijk sterke man zich mag, ja moet toeëigenen krachtens de wet van zijn natuur. Zonder eerbiediging van de medemens, zonder bekommernis om geldende moraal of recht. Want alleen macht is recht. Ontgeldende recht is een listig middel om de sterken te boeien. Maar die sterken moeten die bindende wetten en zeden verbreken en vertrappen, willen zij hun geluk verwezenlijken. Zie maar eens naar de koning van Macedonië! Door list en geweld, door vermoording van verwanten zit hij op zijn troon, heeft hij beschikking over al wat zijn lusten en grillen kan bevredigen. Is hij niet een gelukkige sterveling? En zie eens verder! Natuur en geschiedenis bewijzen, dat wij gelijk hebben: grote vissen slokken kleine op, machtige volken knechten zwakke en de goden geven er hun zegen op! De zo geheten ongerechtigheid is dus niet te verwerpen. Zij is de ware gerechtigheid, want die van de natuur, wier uitleving zij immers dient! Zij is welberadenheid, zij is voorwaarde voor het bereiken van het ware geluk. Maar wat men gerechtigheid noemt is een uitvindsel van de zwakken als wapen tegen de sterken, op zijn best sublieme onnozelheid, een waan-denkenbeeld van wereldvreemde zotten.

Over zotten gesproken, ze zijn er van verschillende schakering. Zo zijn er van die lieden, welke zich aftobben over de zinloze vraag naar de zin van natuur en mens. Met vriendjes, met een boekje in een hoekje. Wat willen ze daarmee, wat hebben ze eraan? Och, zo'n bedrijf is een onschuldig vermaak voor de jeugd, niet onaardig zelfs! Maar ga je als volwassen kerel door met dat zo geheten filosoferen, dan wordt het bedenkelijk. Een echte man mag zich niet inlaten met zulk onnut gedoe. Die stelt zich betere doeleinden. Hij wil geld verdienen, daardoor domineren in zijn maatschappij en achting genieten! Die andere typen zijn echter gevaarlijk. Want zij bederven de jeugd door haar te leren twifelen aan onze oude normen, door haar te verslappen, wanneer zij zich gaat interesseren voor zaken, waarmee niets te verdienen valt, waarmee zij in de maatschappij niets kan aan-

vangen. Zulke jonge mannen groeien op tot nietsnutten! In deze geest werd gesproken in Athene aan het eind der 5e eeuw of later.

Hoe was de reactie op deze tastende uitdagingen? Socrates, Plato e.a., zelf verontrust over de noodlottige invloed, die zulke beschouwingen konden uitoefenen en ook over de verontrusting van vele naar een vast beginsel hunkerende jongeren, namen de handschoen op voor de „zothed“.

In tegenstelling met de verdedigers van het recht van de sterke, die steeds weer wezen op de gelijksoortigheid van mens en dier, brachten zij het verschil tussen beide categorieën naar voren. Juist het niet-dierlijke in de mens, zijn rede, zijn gevoel voor moraal, kortom, zijn geestelijke aanleg bepaalden zijn wezen. Die spirituele kwaliteiten te ontwikkelen beschouwden deze denkers als 's mensen taak. Ontplooiing daarvan schiep zijn geluk. Geluk, niet gezien als volkomen bevrediging van lusten, noch als een toestand, een passief gevoel van zoete zaligheid, maar als een gestadige opbouw van het eigen-ik. Een opbouw gepaard — en dit was het eigenlijk-menswaardige — met nooit-eindigend zelfonderzoek, met peilen naar het wezen van het algemeen-menselijke, waaraan de individu eigen zuiverheid moest toetsen. De mens kwam aldus in het centrum te staan en die hooggeroemde materiële „geluk“-brengende goederen werden achtergesteld bij de geestelijke waarden, waarvan de mens de drager en de vervuller kon zijn. En wat het zoeken naar de zin van natuur en mens betrof, dat was juist de edelste bezigheid, nodig en zinrijk in de hoogste zin, niet zinloos! Want hoe kun je je mens-zijn in de ware betekenis vervullen, zonder over wezen, doel en taak van de mens in het algemeen te hebben nagedacht? Socrates, Plato en gelijkgezinden wisten echter, dat slechts weinigen ernstig zochten naar het geluk in de zin van ontplooiing van eigen geestelijke mogelijkheden. De velen jagen naar meer bezit, groter macht, hoger aanzien. Een jacht op goederen, die geen wezenlijke goederen zijn, die de ziel arm laten en hongerig. Wie deze als doeleinden stelt, is slaaf, geen heer of sterke man, hij is als de dieren des velds, die geen verheffing kennen. Zijn levensopvatting is gevaarlijk voor hemzelf, want hij verloochent zijn ware zijn en bestemming, handelt dus tegen zijn natuur, gevaarlijk ook voor de gemeenschap, „want“, zo zegt Plato „het heeft een wonderlijke kracht, dat eenmaal verworven bezit — en wij voegen er in zijn lijn aan toe, de eenmaal verworven macht. Zij dringen tot eindeloze vergroting, nemen alle gedachten in beslag, verstikken de ontwikkeling van lichaam, geest en karakter, maar ook bloei van kunst en wetenschap in de staat.“

In verband met zijn mensbeschouwing veroordeelt Plato alle onderwijs en vorming, die uitsluitend op praktische doeleinden zijn gericht. Een afwijzing, die gepaard gaat met felle kritiek op materialistische stromingen in zijn maatschappij. Hij acht het een groot gevaar, steeds maar weer te zoeken naar nieuwe middelen om het materiële bestaan te verrijken, macht te vergroten. Die middelen immers voeden nooit bevredigde, altijd naar wat anders hunkerende behoeften, die de ziel leeg laten. „Techniek, zo zegt hij, mag het ver gebracht hebben in onze maatschappij — zij heeft ons inderdaad knap gemaakt in het bouwen van huizen, schepen en havenwerken, zij leverde ons allerlei fraais, beter eten, drinken, kleren en schoeisel — maar één ding schonk zij ons niet: de verheffing van ziel en geest. Daartoe is zij ook niet in staat: verder dan het lichamelijke reikt haar vermogen niet. Daarom past haar en haar beoefenaars een ondergeschikte plaats.“

Het opvoeren der behoeften voert onvermijdelijk tot binnenlandse spanningen en tot oorlog. En de staten verlenen hand- en spandiensten aan het kweken van materialistische gezindheid. Als hun eigenlijke taak behoorden zij de vorming hunner burgers tot mensen te beschouwen, dus alle middelen aanwenden om hun geestelijke mogelijkheden te ontvouwen. Maar zij verzaken die plicht ten enen male. Zij stellen de materiële belangen hoger dan de spirituele. Vandaar Plato's — overigens niet altijd billijke — uitvallen tegen Athene's bekende staatslieden. Hij verwijt hun, dat zij de staat wel hebben versterkt door muren, verrijkt met havens en oorlogsschepen en andere zaken van de tweede rang, dat zij de schatkist hebben gevuld met schattingen, dat zij de stad steeds maar groter en volkrijker wilden maken, maar het enig-nodige, de vorming van de mensen in die staat van geen belang hebben beschouwd en aldus niets hebben bijgedragen tot hun ware geluk.

Plato weet — wij hoorden het reeds — dat de aanhangers van de geschetste geluk- en mensbeschouwing worden bespot en niet geteld. Medelijdend aangekeken als buiten het leven staande zonderlingen, als zotten zonder werkelijkheidszin. Want weinigen slechts zien en erkennen het belang van het (schijnbaar) belangloze, het zich bezighouden met zaken, die geen praktisch nut afwerpen. Voor hen is geld verdienen alles en de daardoor te verwerven macht, prestige, achting, reputatie. En een onderwijs, dat zijn leerstof en methode niet uitsluitend richt naar de eisen van de praktijk, een onderwijs, dat verfijning van de geest en van

de smaak, vorming van karakter beoogt, is tijdverknoeien. Voor hen geldt als enige maatstaf voor de waarde van de vorming: wat heb je eraan, wat doe je ermee in de maatschappij?

Ja, wat doe je ermee? Wat doe je ook met zulk een mens-beschouwing en levenshouding als ik in enkele lijnen heb getypeerd? Die vraag konden zich ook Atheense toeschouwers stellen van de treurspelen in het Dionysius-theater, wanneer zij helden en heldinnen voor zich zagen, die trouw bleven aan datgene wat zij in hun beste ogenblikken als goed en als hun plicht hadden gevoeld en die voor het handhaven van hun ware-zijn de dood verkozen boven het leven. Maar de zielegrootheid van diezelfde voorbeelden kon ook tot denken dwingen, tot zelf-onderzoek, tot beroering van het geweten. En daartoe dreven ook Socrates, Plato en anderen, zij het ook op andere wijze. Zij wezen steeds weer op de eigenlijke waarden, op de eis voor het verwerven van het ware geluk, dat is de ontplooiing van de geestelijke potenties, die door de natuur in de mens zijn gelegd. Een ontplooiing, die de mens zelf moet volbrengen, maar die, naar de vaste overtuiging van Socrates en Plato bevorderd en gericht kan worden door een onderwijs, dat in de eerste plaats op de vorming tot mensen is gericht.

Wie oren heeft die hore, wat de Griekse geest tot de huidige generaties zegt.

Prof. Dr. D. LOENEN

MEDEDELING

Wij wekken de abonné's op om het abonnementsgeld voor 1958 ad f 4,—, resp. f 4,60 voor het buitenland, reeds nu over te maken op girorekening 30.49.60 van het Humanistisch Verbond te Utrecht onder vermelding van „abonnement Woord van de Week”.

Na 15 januari 1958 zullen de postkwitanties ter incasso worden afgegeven.

Verslag I.H.E.U.-congres

Het verslag van het I.H.E.U.-congres gehouden in Londen van 26—31 juli 1957 is tegen betaling van f 5,— verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152 te Utrecht. Giro nr. 304960.

HET WOORD VAN DE WEEK

VERSCHIJNT
WEKELIJKS

15 DECEMBER 1957

10e jaargang nr. 50

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

59

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

De teksten van de lezingen

„KINDEREN VRAGEN”

uitgesproken voor de AVRO-microfoon op maandag 28 oktober
en maandag 11 november door

MEVROUW A. GROENMAN-DEINUM

zijn verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch
Verbond, Oudegracht 152 te Utrecht, tegen 25 cent per lezing.

Betaling per giro, nr. 304960, of door het plakken van 25 cent
extra port aan geldige postzegels op een briefkaart.

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.